

آرشیوهای دانشگاهی با تأکید بر آرشیو دانشگاه هاروارد [HUA]

اعظم موسی چمنی^۱

چکیده

در این مقاله، به دنبال توصیف اهداف و وظایف آرشیوها و دانشگاه‌ها، آرشیوهای دانشگاهی تعریف شده و در شمار آرشیوهای سازمانی قرار می‌گیرند. وجه تمایز این آرشیوها که معمولاً درون کتابخانه‌ها شکل می‌گیرند با آرشیوهای دیگر بیان می‌شود. یکی از مؤسساتی که در زمینه آرشیوهای دانشگاهی فعالیت دارد، بخش آرشیوهای دانشگاهی و مؤسسات آموزشی ایکا (ICA/SUV) است. برای آشنائی بیشتر با آرشیوهای دانشگاهی، آرشیو دانشگاه هاروارد به مثابه یک نمونه از این آرشیوها بررسی و معرفی می‌شود. موزه دانشگاه آکسفورد، آرشیو دانشگاه آکسفورد، موزه دانشگاه مک گیل، و آرشیو دانشگاه مک گیل نمونه‌هایی از آرشیوهای خارجی و کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران، و مرکز مفاخر و اسناد دانشگاه فردوسی مشهد، به عنوان نمونه‌های داخلی آرشیوهای دانشگاهی هستند که مختصراً به آن‌ها پرداخته می‌شود. از این بررسی و مقایسه‌ها نتیجه گرفته می‌شود که نگاه آرشیوی در کتابخانه‌ها، باید نگاهی فراتر از منابع و مواد آرشیوی رایج باشد؛ آرشیوهای دانشگاهی در خارج از ایران، سالها پیش از آرشیوهای دانشگاهی ما ایجاد شده‌اند؛ آنچه در آرشیوهای دانشگاه‌های آکسفورد، مک گیل و هاروارد وجود دارد، توجه به اطلاعات به معنای عام‌تر آن است؛ این آرشیوها، حافظه سازمان مادر محسوب می‌شوند؛ در ایران هنوز توجهی به ایجاد و شکل‌گیری آرشیوهای دانشگاهی نشده است؛ و در آخر آن که، مرکز مفاخر و اسناد دانشگاه فردوسی مشهد، شاید گام مؤثری برای ایجاد این‌گونه آرشیوها باشد.

کلید واژه‌ها:

آرشیوها/ آرشیوهای دانشگاهی / دانشگاه هاروارد/ دانشگاه آکسفورد/ دانشگاه تهران/ دانشگاه مک گیل / مرکز مفاخر و اسناد دانشگاه فردوسی مشهد/ سازماندهی/ کتابخانه‌های دانشگاهی/ منابع آرشیوی

***

۱. دانشجوی کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاه الزهرا.

مقدمه

کتابخانه‌ها، آرشیوها و موزه‌ها، نمایانگر بخش مهمی از زندگی انسان‌های جامعه دانشمندان است. در چنین جامعه‌ای، همه افراد برای یادگیری و ارتقای فرهنگ و دانش خود، باید قادر به دسترسی و استفاده از اطلاعات و میراث مکتوب جامعه باشند. یونسکو، میراث مکتوب را مهم‌ترین ثمره زندگی بشر و بازتابی از تنوع زبان‌ها و فرهنگ‌ها و در نهایت دانش جوامع می‌داند. علاوه بر آن، کتابخانه‌ها، آرشیوها و موزه‌ها [LAM]^۱ را، دارای مهم‌ترین نقش در انتخاب انواع منابع اطلاعاتی و دانش و حفاظت از آن‌ها و نیز تأمین تسهیلات لازم برای استفاده از آن‌ها می‌داند. این مراکز، موجب پیوند افراد و علاقه‌مندان به دانش و اطلاعات می‌شوند. نتیجه این پیوند، تولید دانش نوین، ابداعات، خلاقیت و رشد و توسعه جامعه است.^۲ از همین روست که در جهان امروز، آرشیوهای دانشگاهی در کنار آرشیوهای ملی پاسدار میراث، تمدن و هویت بشر هستند.

«آموزش و پژوهش، دو کارکرد اصلی دانشگاه‌هاست که پرداختن شایسته به آن‌ها، مستلزم بهره‌برداری صحیح و اصولی از دانش و اطلاعات موجود است. دانشگاه‌ها، عمده‌ترین مراکز تولید دانش هستند. نوآوری‌ها و خلق دانش جدید، از دیرباز از مهم‌ترین کارکردهای مؤسسات دانشگاهی به شمار آمده و بیش‌ترین اهتمام جامعه دانشگاهی در ارتقای دانش و تقویت سرمایه‌های فکری با بهره‌مندی از منابع موجود در همین خصوص است. منابع موجود در دانشگاه‌ها، نه فقط منابع اطلاعاتی، بلکه نیروهای فکری و منابع انسانی را نیز دربرمی‌گیرد و لازم است با به کارگیری شیوه‌های صحیح مدیریت شناسائی [شوند] و به گونه‌ای سازمان یافته مورد بهره‌برداری قرار گیرند.»^۳

بر همین اساس، این مراکز برای دستیابی به اهداف و رسالت خود، خدماتشان را از طریق بخش‌ها و

زیرمجموعه‌های گوناگونی ارائه می‌دهند. تأکید کتابخانه‌های دانشگاهی بر آرشیوهای دانشگاهی نیز، در همین راستاست.

آرشیوها و دانشگاه‌ها

عموماً آرشیوها متشکل از اسنادی همچون نامه‌ها، سوابق، عکس‌ها، فایل‌های رایانه‌ای، بریده جراید، سوابق مالی، و نظایر این‌هاست. این اسناد را - که در اشکال و قالب‌های گوناگون هستند - به طور نظام‌مند سامان می‌دهند. آرشیو سازمان‌ها نیز اعم از دولتی یا خصوصی، انواع گوناگونی از سوابق مربوط به خود را مانند فایل‌های اداری، اسناد تجاری، یادداشت‌ها، مکاتبات اداری، صورتجلسات گردهمایی‌ها و نظایر این‌ها، ذخیره و نگهداری می‌کنند.

بنابراین آرشیوهای سازمانی، دارای اسنادی است به لحاظ ارزش طولانی مدت و یا دائمی باید نگهداری و حفظ شوند. اسناد این مراکز مانند سایر آرشیوها، معمولاً (برخلاف کتاب‌ها و مجلات) منحصر به فرد است. اگرچه نوع منابع، شیوه‌های فراهم‌آوری، سازماندهی، حفاظت و نگهداری منابع آرشیوی با منابع کتابخانه‌ای تفاوت بسیار دارد، اما اغلب آرشیوهای سازمانی هم در ساختمان کتابخانه‌ها وجود دارد.

آرشیوهای دانشگاه‌ها، دانشکده‌ها، و سایر مراکز آموزشی، همگی در شمار آرشیوهای سازمانی قرار می‌گیرد. این آرشیوها، معمولاً در درون کتابخانه‌ها شکل می‌گیرند و اداره کردن آن‌ها، به دست کتابداران یا آرشیوداران است. وجه تمایز میان آرشیوهای دانشگاهی با آرشیوهای سازمان‌های دیگر، در این است که این نوع از آرشیوها علاوه بر منابع آرشیوی، آن دسته از منابع کتابخانه‌ای را نیز - که دارای ماهیت آرشیوی است - نگهداری می‌کنند؛ منابعی از قبیل پایان‌نامه‌ها، مقالات و آثار استادان. بنابراین، آرشیوهای دانشگاهی برای پاسخگویی به

دو نیاز ایجاد می‌شوند:

- حفظ آن دسته از سوابق سازمان که ارزش نسبتاً دائمی دارند؛
- حفظ آن دسته از منابع اطلاعاتی که ماهیت آرشیوی دارند.

یکی از مؤسساتی که در زمینه آرشیوهای دانشگاهی فعالیت دارد، بخش آرشیوهای دانشگاهی و مؤسسات آموزشی ایکا [ICA/SUV]^۴ است. بخش آرشیوهای دانشگاهی و مؤسسات آموزشی ایکا، در همایش سال ۱۹۹۲م. در مونترال کانادا، با حضور ۴۱ آرشیودار از سیزده کشور جهان به وجود آمد. در سال ۱۹۹۴م. نیز یک هم‌اندیشی به نام دانش اسناد و فناوری در کتابخانه‌های دانشگاهی در این بخش تشکیل شد و پس از آن، تأکید SUV بر مشارکت هرچه بیشتر دانشگاه‌ها، مؤسسات تحقیقاتی، آرشیوهای دولتی و سازمان‌های تخصصی و حرفه‌ای بود که در جهت علوم اسنادی و فناوری مرتبط با آن فعالیت می‌کردند.

بررسی و طرح مسئله اسناد و مدارک آرشیوی دانشگاه‌ها بویژه اسناد الکترونیکی، نگهداری و ذخیره‌سازی منابع آرشیوی، رشد و گسترش آرشیوهای دانشگاهی، توسعه برنامه‌های مدیریت منابع آرشیوی و تهیه استانداردهای توصیفی برای تنظیم مجموعه اسناد آرشیوهای دانشگاهی، از مهم‌ترین وظایف و اهداف SUV است.^۵ علاوه بر آن، SUV بر اهمیت آن دسته از منابع ارزشمندی که به طور معمول در شمار منابع کتابخانه‌ای قرار نمی‌گیرند و نحوه نگهداری و مدیریت آن‌ها نیز با سایر منابع کتابخانه‌ای تفاوت دارد، تأکید می‌کند.

نکته‌ای که باید مورد توجه قرار گیرد، این است که در میان آرشیوها بخصوص آرشیوهای دانشگاهی با سایر آرشیوها به لحاظ ساختار، نوع منابعی که نگهداری می‌کنند و مدیریت آن‌ها، تفاوت‌های بسیاری وجود دارد. بدیهی است که موفقیت و

فعالیت مؤثر آرشیوهای دانشگاهی، منوط به تعیین دقیق اهداف و وظایف و نیز توجه به تفاوت‌های موجود در موقعیت‌های گوناگون آن‌هاست. این مسئله، نیازمند تعیین چارچوب مشخص وظایف، ترسیم ساختار روشن و تعیین نوع منابعی است که آرشیو، نگهداری خواهد کرد.^۶

SUV برای دستیابی به اهداف خود، طرح‌های گوناگونی ارائه می‌کند؛ از جمله ارائه رهنمودهایی برای تأسیس آرشیوهای دانشگاهی، مدیریت منابع آرشیوی دانشگاه‌ها، مراکز تحقیقاتی، پژوهشی و آموزش اعضای خود.^۷

برای آشنائی بیشتر با آرشیوهای دانشگاهی، در این مقاله آرشیو دانشگاه هاروارد به عنوان یک نمونه از این نوع آرشیوها، بررسی و معرفی می‌شود.

■ دانشگاه هاروارد

دانشگاه هاروارد، قدیمی‌ترین مؤسسه آموزش عالی در ایالات متحده است که در سال ۱۶۳۶م. با نام دانشگاه جدید^۸ تأسیس شد و در سال ۱۹۳۹م. به نام یک کشیش جوان،^۹ هاروارد^{۱۰} نامگذاری شد. علاوه بر آن، اولین و قدیمی‌ترین تعاونی دانشگاهی در شمال امریکاست. این دانشگاه، هم اینک دارای نه دانشکده بزرگ است که عبارتند از:

۱. دانشکده هنرها، علوم، مهندسی و علوم کاربردی، در سه بخش:

- کارشناسی (تأسیس ۱۶۳۶م.)؛
- کارشناسی ارشد و دکترای علوم و هنر (تأسیس ۱۸۷۲م.)؛
- آموزش تحصیلات تکمیلی شامل مدرسه جامع هاروارد (تأسیس ۱۹۰۹م.) و مدرسه تابستانی هاروارد (تأسیس ۱۸۷۱م.).
- ۲. دانشکده پزشکی، شامل مدرسه پزشکی (تأسیس ۱۷۸۲م.) و مدرسه دندانپزشکی (تأسیس ۱۸۶۷م.).

۳. دانشکدهٔ الهیات (تأسیس ۱۹۱۶م.).
  ۴. دانشکدهٔ حقوق (تأسیس ۱۹۱۷م.).
  ۵. دانشکدهٔ بازرگانی (تأسیس ۱۹۰۸م.).
  ۶. دانشکدهٔ طراحی در سطوح کارشناسی ارشد و دکترا (تأسیس ۱۹۱۴م.).
  ۷. دانشکدهٔ آموزش در سطوح کارشناسی ارشد و دکترا (تأسیس ۱۹۲۰م.).
  ۸. دانشکدهٔ بهداشت عمومی (تأسیس ۱۹۲۲م.).
  ۹. دانشکدهٔ دولتی کندی (تأسیس ۱۹۳۶م.).
- علاوه بر این دانشکده‌ها، دانشکدهٔ رادکلیف نیز - که در سال ۱۸۷۹ م. تأسیس شده بود - در سال ۱۹۹۹ م. به دانشگاه هاروارد پیوست.

کتابخانهٔ دانشگاه هاروارد

کتابخانهٔ دانشگاه هاروارد، با نود کتابخانهٔ تحت پوشش و مجموعه‌ای با بیش از ۱۵ میلیون جلد کتاب، بزرگ‌ترین کتابخانهٔ دانشگاهی، و پنجمین کتابخانهٔ بزرگ جهان پس از کتابخانه‌های بریتانیا، کنگره، ملی فرانسه و عمومی نیویورک شمرده می‌شود. مجموعهٔ کتابخانه‌های دانشکده‌ای آن در موضوعات گوناگون هنر، علوم، علوم انسانی، تعداد زیادی کتابخانه‌های تخصصی و... است. علاوه بر آن، این کتابخانه‌ها دارای مجموعهٔ پرباری از کتاب‌های کمیاب، نسخه‌های خطی و مجموعه‌های ویژه می‌باشند. این کتابخانه، دارای دو زیرمجموعهٔ برجسته است:

الف- موزهٔ دانشگاه هاروارد؛^{۱۱}

ب- آرشیو دانشگاه هاروارد [HUA].^{۱۲}

موزهٔ دانشگاه هاروارد

کتابخانهٔ دانشگاه هاروارد، دارای مجموعه‌ای از موزه‌هاست. مجموعهٔ موزه‌های هاروارد، بخشی از ارزشمندترین آثار هنری، ادبی، فرهنگی و علمی جهان را در خود جای داده است. مهم‌ترین موزه‌های

این دانشگاه، عبارتند از:

- موزهٔ هنرهای هاروارد،^{۱۳} شامل موزهٔ هنر فاوگ،^{۱۴} موزهٔ هنرپوش- ریزینگر،^{۱۵} موزهٔ آرتور ساکلو.^{۱۶}
- موزهٔ باستان‌شناسی و قوم‌شناسی پی‌بادی.^{۱۷}
- موزهٔ دین یهود.^{۱۸}
- موزهٔ تاریخ طبیعی^{۱۹} شامل موزهٔ دانشگاه هرباریا،^{۲۰} موزهٔ جانورشناسی تطبیقی^{۲۱} و موزهٔ کانی‌شناسی.^{۲۲}
- موزهٔ هنرهای تجسمی و نجاری.^{۲۳}

آرشیو دانشگاه هاروارد [HUA]

آرشیو دانشگاه هاروارد با سرواژهٔ HUA، بزرگ‌ترین آرشیو دانشگاهی جهان است که دارای بخش‌های مهم‌ترین از ذخایر ارزشمند دانشگاه هاروارد است. مهم‌ترین وظایف این آرشیو دریافت، سازماندهی و تنظیم، حفاظت و نگهداری، ارائهٔ خدمات و اشاعهٔ اطلاعات است. همچنین، این آرشیو با مدیریت خود، آرشیوهای نود کتابخانهٔ این دانشگاه را نظارت می‌کند.

خدمات HUA

HUA، خدمات خود را به صورت رایگان به چهار گروه کاربری عمده، شامل اعضای هیئت علمی، دانشجویان، کارکنان و محققان، ارائه می‌کند. البته، عموم مردم نیز می‌توانند از خدمات این آرشیو استفاده کنند. خدمات این آرشیو، در قالب نکات زیر ذکر می‌شود:

۱. دسترسی و بهره‌گیری: بهره‌برداری از آرشیو دانشگاه، براساس ضوابط و مقررات خاصی برای عموم امکان‌پذیر است. امکان گرفتن روگرفت (کپی) برای عموم و استفادهٔ محققان از منابع نیز به دو صورت پیوسته و کاغذی، در اتاق‌های مطالعه میسر است.
۲. آرشیوهای پیوسته: از آنجا که هریک از

مدیران ارشد؛

- راهنمای HUA، برای مدیریت فایل اعضای هیئت علمی؛
- راهنمای سوابق اعضای هیئت علمی، دانشجویان، کارکنان و دانش‌آموختگان دانشگاه، در حدی که اجازه استفاده از آن‌ها وجود داشته باشد و یا با شناسه کاربری دسترس‌پذیر باشند؛
- FAQ اعضای هیئت علمی؛
- FAQ دانشجویان.

منابع آرشیوی HUA

همان‌گونه که یادآوری شد، آرشیو دانشگاه هاروارد، ذخایر ارزشمندی از منابع آرشیوی در خود جای داده است. در یک دسته‌بندی کلی، این مجموعه در پنج طبقه، با عنوان‌های زیر قرار گرفته است:

- سوابق دانشگاه؛
  - مقالات اعضای هیئت علمی؛
  - مجموعه‌های تاریخی؛
  - سوابق دریافت اسناد؛
  - پایان‌نامه‌ها، رساله‌ها و جوایز؛
  - منابع پیوسته.
- مشروح این منابع، به شرح زیر است:
- پایان‌نامه‌های دکتری و دانش‌آموختگان سطوح دیگر؛
  - فرست‌های منتشر شده دانشگاه؛
  - کتاب‌های منتشر کرده دانشگاه؛
  - تاریخ عمومی دانشگاه، شامل منابع سرگذشت‌نامه‌های مربوط به تاریخ عمومی، بریده جراید، روزنامه‌ها و سایر رویدادهای دانشگاه؛
  - طرح‌ها و تأسیسات دانشگاه، هدایا و موقوفات؛
  - فعالیت‌های دانشگاهی محققان، استادان، تحقیقات، جوایز، همایش‌ها، جشن‌های دانش‌آموختگان، امتحانات، قوانین و آئین‌نامه‌ها؛

دانشکده‌های دانشگاه هاروارد دارای سوابق و اسناد مربوط به خود است، در وبگاه آن، پیوندهائی به سایر آرشیوها وجود دارد. در این مجموعه سوابق مربوط به مدارس، بخش‌ها، و وظایف هر حوزه موجود است. این مجموعه، عبارت است از:

- آرشیوهای دانشکده‌های بازرگانی؛
- مجموعه ویژه کتابخانه دانشکده حقوق؛
- دانشکده پزشکی با مجموعه تاریخ پزشکی و دندانپزشکی و بهداشت عمومی؛
- آرشیو موزه هنرهای هاروارد؛
- مجموعه آرشیوی موزه پی‌بادی؛
- خدمات هاروارد و مرکز تهیه منابع اطلاعاتی [PIRC]؛

• آرشیو کالج رادکلیف (۱۸۷۹-۱۹۹۹م.) با سوابقی درباره دانشجویان، دانش‌آموختگان و مجموعه خاصی درباره زنان هاروارد.

۳. نمایشگاه پیوسته: HUA، دارای مجموعه‌های آرشیوی باارزشی از اعضا و مدیران ارشد و رئیسان است. این سوابق، در نمایشگاه سوابق شخصی و حرفه‌ای علاقه‌مندان رئیسان هاروارد موجود است. علاوه بر آن، طرح‌ها، مقالات و اسناد سایر خدمات علمی آن‌ها در این نمایشگاه ارائه می‌شود.

۴. خدمات مرجع الکترونیکی: بسیاری از اطلاعات این آرشیو، از طریق خدمات الکترونیکی نیز ارائه می‌شود.

راهنماها و ارتباط با HUA

در وبگاه آرشیو دانشگاه هاروارد، راهنماهای خاصی برای گروه‌های مختلف علاقه‌مند به اهدا و ارائه آثار خود به آرشیو، راهنماهای لازم برای کاربران آرشیو، فهرستی از سؤالات پرسش‌آمده و... وجود دارد. برخی از این راهنماها، عبارتند از:

- راهنمای HUA، برای استادان در موضوعات مقالات و سایر آثار علمی اعضای هیئت علمی و

— اطلاعات دانشجویان، شامل: زندگی و فعالیت‌های دانشجویان از سال ۱۶۴۲، از جمله سوابق تحصیلی و هر آنچه در کلاس‌ها ارائه داده‌اند، مانند یادداشت‌های روزانه آن‌ها، بریده جراید مربوط به درگذشت آن‌ها، تألیفات آن‌ها در مجلات علمی، آثار ادبی، آثار هنری، فعالیت‌های اجتماعی، مذهبی ورزشی، و هزینه‌های تحصیلی؛

— بریده جراید و انتشارات مربوط به دانشکده‌های ویژه (مانند دانشکده پزشکی، حقوق و...)

— تحقیقات انجام شده در موزه‌ها، آزمایشگاه‌ها و مؤسسات؛

— بریده جراید مربوط به سرگذشتنامه‌های دانش‌آموختگان، اعضای هیئت علمی، مدیران و کارکنان، مقالات اعضای هیئت علمی و مدیران؛

— مجموعه‌های مربوط به دانش‌آموختگان شرکت‌کننده در جنگ جهانی اول؛

— آثار چاپی اعضای هیئت علمی؛

— آثار چاپی دانشجویان و دانش‌آموختگان؛

— عکس‌ها و تصاویر، مجموعه‌ای از عکس‌های مربوط به فعالیت‌های دانشگاهی گروه‌های اعضای هیئت علمی و دانشجویان، اعضای هیئت علمی، مدیران؛

— تصاویر، نقاشی‌ها و طرح‌های مربوط به پردیس، ساختمان‌ها و اموال.^{۲۴}

آرشیوهای دانشگاهی در خارج

سایر دانشگاه‌های بزرگ جهان (بویژه در غرب) نیز، آرشیوهای دانشگاهی نظیر آرشیو دانشگاه هاروارد دارند. بسیاری از کتابخانه‌های دانشگاهی بزرگ جهان، مجموعه‌ای از منابع آرشیوی و موزه‌ای را نگهداری و حفاظت می‌کنند. در اینجا، به عنوان نمونه اشاره‌ای کوتاه به دو آرشیو دانشگاهی، آرشیو دانشگاه آکسفورد و آرشیو دانشگاه مک گیل می‌شود.

■ دانشگاه آکسفورد

دانشگاه آکسفورد به عنوان قدیمی‌ترین دانشگاه انگلیسی زبان در جهان و یکی از بزرگ‌ترین دانشگاه‌های جهان، در قرن یازدهم میلادی تأسیس شده است. منابع اطلاعاتی کتابخانه مرکزی این دانشگاه نیز، در دو بخش موزه و آرشیو نگهداری می‌شوند. کتابخانه مرکزی دانشگاه آکسفورد - که در واقع کتابخانه بودلیان است - در سال ۱۵۹۸ م. به دست سرتوماس بودلی تأسیس شد و در سال ۱۶۰۲ م. رونمائی گردید. این کتابخانه، با مجموعه‌ای بالغ بر ۸ میلیون جلد کتاب و ۱۸۸ کیلومتر طول قفسه‌های کتاب، دومین کتابخانه بزرگ انگلستان است. از آنجا که این کتابخانه از قانون واسپاری کتاب بهره می‌برد، هر ساله در حدود ۵ کیلومتر به طول قفسه‌های آن افزوده می‌شود. آنچه درباره کتابخانه دانشگاه آکسفورد در این مقاله مورد توجه است، آرشیو این کتابخانه می‌باشد.

موزه دانشگاه آکسفورد

دانشگاه آکسفورد، دارای موزه‌های عمومی و تخصصی متعددی است که بعضی از مهم‌ترین آن‌ها به این شرح است: موزه آس‌آلین،^{۲۵} تأسیس ۱۶۸۳ م. که قدیمی‌ترین موزه در انگلستان و نیز قدیمی‌ترین موزه دانشگاهی جهان است. این موزه، آثار ارزشمندی را از نامداران برجسته از جمله لئوناردو داوینچی، میکل آنژ، ترنر و پیکاسو، در زمینه هنر و باستان‌شناسی نگهداری می‌کند. موزه تاریخ طبیعی، موزه تاریخ علوم، هنر و باغ بوتانیک، از قدیمی‌ترین و بزرگ‌ترین موزه‌های دانشگاهی جهان است.

آرشیو دانشگاه آکسفورد

مجموعه منابع آرشیوی این آرشیو، تقریباً مشابه منابع آرشیو دانشگاه هاروارد است و آنچه در مورد HUA ذکر شد، با برخی تفاوت‌ها در این آرشیو نیز

صدق می‌کند. این تفاوت‌ها، به قرار زیر است:

— آرشیو دانشگاه آکسفورد - گرچه زیر نظر کتابخانه بودلیان اداره می‌شود - واحدی جداگانه به‌شمار می‌آید. هدف این آرشیو، انتخاب و نگهداری سوابق اجرائی و اسناد باارزش دانشگاه و دسترس‌پذیر ساختن آن است. این آرشیو، دارای اسنادی از سال ۱۲۱۴م. از جمله نمودار تشکیلاتی دانشگاه، اسناد و قبالات، اسنادی در مورد رئیس‌ان دانشگاه، قانونگذاران، دانش‌آموختگان، شوراهای هفتگی، سوابق مالی و اجرائی، تفویض اختیارات به دانشکده‌ها و اطلاعاتی در مورد کارکنان دانشگاه و... است.

— پیکره اصلی این آرشیو، به صورت کاغذی و متعلق به قرن‌های نوزدهم و بیستم میلادی است. سایر اسناد آن، به صورت دیداری - شنیداری است. اسناد این آرشیو، فهرست‌نویسی شده و به صورت پیوسته، دسترس‌پذیر است.

— این آرشیو، انتخاب و حفظ و نگهداری اسناد هر دانشکده را به همان دانشکده واگذار کرده است و به صورت متمرکز اداره نمی‌شود. اما برای حفظ یکپارچگی اسناد، رهنمودهایی در خصوص ارزشیابی اسناد و مدارک تهیه می‌کند و در اختیار دانشکده‌ها و کارکنان می‌گذارد.

■ دانشگاه مک گیل

این دانشگاه را، در سال ۱۸۲۱م.، جیمز مک گیل تأسیس کرد و یکی از بزرگ‌ترین دانشگاه‌های شمال قاره آمریکا محسوب می‌شود. آرشیو این دانشگاه نیز همانند دانشگاه هاروارد، در دل کتابخانه آن قرار گرفته است. کتابخانه این دانشگاه، دارای دو زیرمجموعه برجسته است.

موزه دانشگاه مک گیل

موزه این دانشگاه با نام موزه ردپت مک گیل،

در سال ۱۸۸۲م. گشایش یافت و ساختمانش، قدیمی‌ترین ساختمانی است که در امریکای شمالی ویژه موزه ساخته شده است و مجموعه آن، شامل تاریخ طبیعی است.

آرشیو دانشگاه مک گیل [MUA]

آرشیو این دانشگاه با سرواژه MUA، دارای مجموعه‌ای پربر از منابع آرشیوی است. برخی از مهم‌ترین منابع MUA، عبارتند از: کتاب‌های کمیاب و مجموعه‌های خاص از قبیل مجموعه سوابق خاندان داوسن، کتابخانه اوسلر، عکس‌های ناتمن، مؤسسه عصب‌شناسی مونترال و کتابخانه جانورشناسی و پرندشناسی بلک آدلر، مجموعه عکس بالغ بر ۱۴,۰۰۰ تصویر اسکن شده، مجموعه فیلم، مجموعه هنرهای دیداری، طرح‌های معماری مک گیل، مجموعه مدال‌ها و نشان‌ها، منابع الکترونیکی، راهنمای اداری، اطلاعات مجلس سنا، راهنمای مذهبی، سیاسی، دانشگاهی، فایل اطلاعات کارکنان کتابخانه، راهنمای تکالیف و وظایف دانشجویان، راهنمای وضعیت دانشگاه، سالنمای تحصیلی، دانش‌آموختگان دانشگاه، اطلاعات مربوط به پردیس دانشگاه، روزنامه‌های دانشجویی و... .

علاوه بر آن، دانشگاه مک گیل ۳ جلد کتاب راهنما منتشر کرده است؛ جلد اول به اسناد اداری مک گیل اختصاص دارد. جلد دوم و سوم نیز، دارائی‌های خاص مک گیل را از قبیل مجموعه‌های شخصی از سال ۱۹۸۵-۱۹۹۵م. دربردارد. البته یک جلد نیز برای روزآمد نگه داشتن این دوره منتشر می‌شود.

آرشیوهای دانشگاهی در داخل کشور

نگاهی مختصر به کتابخانه‌های دانشگاهی ایران، گویای این نکته است که اگرچه بسیاری از منابع آرشیوی در کتابخانه‌های دانشگاهی وجود دارد و با

عنوان‌های گوناگون نگهداری می‌شود، اما متأسفانه به مفهوم واقعی در ایران آرشیو دانشگاهی وجود ندارد. در اینجا به عنوان نمونه به دو دانشگاه بزرگ کشور، دانشگاه تهران و دانشگاه فردوسی مشهد، اشاره می‌شود.

■ دانشگاه تهران

دانشگاه تهران به عنوان قدیمی‌ترین و بزرگ‌ترین دانشگاه ایران، در سال ۱۳۱۳ ش. / ۱۹۳۴ م. تأسیس شد و به دانشگاه مادر در ایران شهرت دارد. کتابخانه مرکزی و مرکز اسناد این دانشگاه، بزرگ‌ترین کتابخانه دانشگاهی ایران است و مجموعه‌ای غنی و گسترده از منابع گوناگون در زمینه‌های مختلف علوم و فنون و ادب را دربرگرفته است. هسته اصلی این کتابخانه، در سال ۱۳۲۹ ش. / ۱۹۵۱ م. با مجموعه اهدائی سیدمحمد مشکات، استاد دانشگاه تهران، شامل ۱۳۲۹ جلد نسخه خطی تشکیل گردید. این کتابخانه، سیزده بخش دارد و این تقسیم‌بندی، براساس نوع فعالیت و مجموعه کتابخانه انجام شده است. آنچه بیش‌تر به بحث آرشیو و منابع آرشیوی مربوط می‌شود، سه بخش اسناد و پایان‌نامه‌ها، نسخه‌های خطی، و آسیب‌شناسی و مرمت نسخه‌های خطی و چاپی است.

بخش اسناد و پایان‌نامه‌ها

بخش اسناد و پایان‌نامه‌ها، وظیفه مجموعه‌سازی، گردآوری، سازماندهی و آماده‌سازی مجموعه منابع غیرکتابی، شامل اسناد علمی، نقشه‌ها، کتاب‌های درسی، پایان‌نامه‌های تحصیلی دانش‌آموختگان دانشکده‌ها، مؤسسات و مراکز وابسته به دانشگاه تهران، را برعهده دارد. کلیه اسناد و پایان‌نامه‌ها پس از فهرست‌نویسی و آماده‌سازی جهت نگهداری و ارائه خدمات به متقاضیان، به مخزن شش ارسال می‌شود.

بخش آسیب‌شناسی و مرمت نسخه‌های خطی و چاپی

این بخش، از سه آزمایشگاه تخصصی شیمی، کارگاه تخصصی مرمت اسناد و کتب خطی و چاپی و کارگاه جلدسازی و صحافی تشکیل شده است. فعالیت این بخش، از سال ۱۳۷۶ ش. / ۱۹۹۸ م. با تجهیزات مواد لازم مرمتی آغاز شد و به تدریج این امکانات تکمیل گردید که از جمله این موارد، دستگاه تجزیه مواد [FT-IR] می‌باشد که توانایی ارائه خدمات علمی به دانشجویان و دانش پژوهان را نیز دارد. وظیفه اصلی این بخش، حفاظت و مرمت و بررسی و ارزیابی میزان آسیب‌دیدگی منابع خطی و چاپی و ایجاد شناسنامه‌های مرمتی، جهت اولویت‌بندی و در نتیجه، اعمال روش‌های مرمتی منطبق با استانداردهای بین‌المللی است.

منابع کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران

- **نسخه‌های خطی:** این مجموعه، شامل ۱۷,۰۰۰ جلد نسخه خطی به زبان فارسی، عربی و ترکی است. در این مجموعه، تعداد بسیاری از نسخه‌های خطی نفیس، کهن و نسخه‌هایی به خط مؤلفان، علما و مشاهیر وجود دارد.
- **اسناد تاریخی:** مجموعه اسناد تاریخی، شامل فرمان‌ها، احکام، نامه‌ها، قباله‌ها، وقفنامه‌ها، عقدنامه‌ها، اسناد مالی و مانند این‌هاست و در حدود ۶۰,۰۰۰ برگ سند را دربرمی‌گیرد. وجود یک برگ سند مورخ ۸۶۶ ق. / ۱۴۶۲ م. مربوط به تولیت آستان سلطان شیخ محمود، دو مجموعه سند متعلق به دوره صفوی و مجموعه اسناد و نامه‌های برخی معاصران از جمله سید محمدعلی جمالزاده، از ویژگی‌های ارزشمند این مجموعه است.
- **ریزفیلم و نسخه‌های عکسی:** این مجموعه، شامل حدود ۸,۵۰۰ حلقه ریزفیلم و ۷,۵۰۰ جلد نسخه عکسی است. بخش بزرگی از این مجموعه،

و آموزش و پرورش (تا سال ۱۳۷۰)، بالغ بر ۵,۰۰۰ جلد است.

• **نقشه‌ها:** این مجموعه، شامل نقشه‌های قدیم و جدید ایران، استان‌ها و شهرستان‌های مختلف کشور، نقشه‌های جهان و کشورهای مختلف دنیاست. این نقشه‌ها، بیش‌تر به زبان‌های فارسی، انگلیسی، و فرانسوی است. در این مجموعه، پنج نقشه قدیمی چاپ سنگی وجود دارد.

• **منابع و مراجع الکترونیکی:** این مجموعه، شامل لوح‌های فشرده تهیه شده از مجموعه کتاب‌های چاپی، نشریات، نسخه‌های خطی، ریزفیلم‌ها و اسناد و مدارک علمی است.

■ دانشگاه فردوسی مشهد

دانشگاه فردوسی مشهد، در سال ۱۳۲۸ ش. / ۱۹۴۹ م. به عنوان سومین دانشگاه بزرگ ایران تأسیس شد و بزرگ‌ترین کتابخانه شمال ایران شمرده می‌شود. این دانشگاه، اخیراً مرکزی به نام مرکز آثار مفاخر و اسناد دانشگاه فردوسی مشهد دایر کرده است که شاید بتوان از آن به عنوان اولین آرشیو دانشگاهی ایران نام برد.

مرکز آثار مفاخر و اسناد دانشگاه فردوسی مشهد
این مرکز، با هدف جمع‌آوری، حفظ و نشر آثار مفاخر و اسناد دانشگاه، شامل زندگینامه‌ها، خاطرات، مصاحبه‌ها، تصاویر و فیلم‌های ویدئویی بزرگان دانشگاه و همچنین ثبت اطلاعات مربوط به روند فعالیت‌های دانشگاه، شامل قراردادهای دانشگاه، تاریخچه دانشگاه در زمان‌های متفاوت و... تأسیس شده است. رئوس منابعی که این مرکز درصدد جمع‌آوری آن است، به قرار زیر می‌باشد:

- اسناد مربوط به روند فعالیت‌های دانشگاه؛
- اسناد مربوط به شخصیت‌های مؤثر در روند شکل‌گیری و توسعه دانشگاه؛

از روی برخی نسخه‌های خطی کتابخانه‌های داخل و خارج از کشور تهیه شده است. علاوه بر آن، ریزفیلم بخشی از نشریات قدیمی ایران نیز در این مجموعه موجود است.

• **عکس‌های تاریخی:** این مجموعه، شامل ۲۲,۰۰۰ قطعه عکس از رجال، مناظر و سازه‌های ایران عصر قاجار و پهلوی است. تعدادی از این عکس‌ها، از روی مجموعه عکس‌های متعلق به اداره بیوتات سلطنتی ناصرالدین شاه و آلبوم (جنگ)‌های برخی از رجال دوره قاجار و معاصر، تهیه شده است.

• **کتاب‌های چاپ سنگی:** این مجموعه، بالغ بر ۹,۰۰۰ جلد کتاب سنگی به زبان فارسی، عربی، ترکی و اردو است.

• **پایان‌نامه‌های تحصیلی:** بالغ بر ۴۵,۰۰۰ عنوان پایان‌نامه دانشجویان دانشگاه تهران از ۲۱ دانشکده و مؤسسات و مراکز وابسته به دانشگاه تهران در مقاطع کارشناسی (رشته‌های دانشکده هنرهای زیبا)، کارشناسی ارشد و دکتراست. قدیمی‌ترین پایان‌نامه موجود در این مجموعه، مربوط به دارالمعلمین عالی و سال تحصیلی ۱۳۱۱-۱۳۱۲ ش. / ۱۹۳۲-۱۹۳۳ م. است.

• **اسناد و مدارک علمی:** این مجموعه، شامل گزارش‌ها، مقالات هم‌اندیشی‌ها، نشریات سازمانی، قوانین و آئین‌نامه‌ها، اساسنامه‌ها، آمارنامه‌ها، سالنامه‌ها، تقویم‌ها و مانند این‌هاست که در حدود ۴۰,۰۰۰ سند و مدرک علمی را به زبان فارسی و عربی و در حدود ۲۰,۰۰۰ سند را به زبان‌های دیگر دربرمی‌گیرد. سه سالنامه ایران مربوط به ۱۲۹۰، ۱۲۹۱ و ۱۲۹۲ ش. به صورت چاپ سنگی، و تقویمی مربوط به سال ۱۲۶۸ ق. / ۱۸۵۲ م.، از جمله قدیمی‌ترین مدارک موجود در این مجموعه است.

• **کتاب‌های درسی:** این مجموعه، شامل مجموعه کتاب‌های درسی مدرسه دارالفنون و کتاب‌های درسی دوره‌های مختلف وزارت فرهنگ

Preservation of Documentary.
Heritage ... IFLA 2006 SEOUL.
[online]: <[\(http://www.ifla.org\)](http://www.ifla.org).(02/07/2006)>
۳- مدیریت دانش در دانشگاه‌ها و نقش کتابخانه‌های
دانشگاهی، ۱۳۸۷.

<http://aftab.ir>(2008/05/10)

- 4- Section on the Archives of University & Research Institutions (SUV).
- 5- Barritt, Marjorie (2008). *A Short History of the ICA/SUV, 1992-1996*. Michigan: University of Michigan, Bentley Historical Library (10/04/2008).
- 6- Arovelius, Renara (2004). 10 Years of SUV: Past Achievements-Future Strategies. Vienna, Austria, 20-21 August 2004.
[online]: <www.ica.org(10/04/2008)>
- 7- Benedict, Karen E. (2008). Suggestions for the ICA Section on University and Research Institutions. Winthrop Group Inc.
[online]: <www.ica.org (10/4/2008)>
- 8- New College.
- 9- John Harvard.
- 10- Harvard College.
- 11- The Harvard Museum.
- 12- Harvard University Archives.
- 13- Harvard Art Museums, including.
- 14- The Fogg Museum of Art.
- 15- The Busch-Reisinger Museum.
- 16- The Arthur M. Sackler Museum.
- 17- The Peabody Museum of Archaeology and Ethnology.
- 18- The semintic Museum.

که هیچیک از کشورهای بررسی شده در این مقاله (امریکا، انگلستان و کانادا)، پیشینه فرهنگی و باستانی ایران را ندارد؛ اما از نظر توجه به مباحث دانشگاهی و علمی (براساس جدول ۱)، پیشتاز هستند.

نتیجه گیری

بی توجهی به منابع آرشیوی، معضلی است که نه تنها دانشگاه‌های ما با آن مواجه هستند که سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران نیز با آن درگیر است. در کشور ما، هنوز مسئله حفظ و نگهداری اسناد و پیشینه‌های فرهنگی، با چالش عمیقی مواجه است. بر همین اساس، به نظر می‌رسد:

- نگاه آرشیوی در کتابخانه‌ها، باید نگاهی فراتر از منابع و مواد آرشیوی رایج باشد.
- آرشیوهای دانشگاهی به عنوان یکی از بخش‌های مهم دانشگاه‌ها، سال‌هاست که در کشورهای پیشرفته ایجاد شده است.
- آنچه در آرشیوهای دانشگاهی در دانشگاه‌های آکسفورد، مک گیل و هاروارد وجود دارد، توجه به اطلاعات به معنای عام‌تر آن است.
- این آرشیوها، حافظه سازمان مادر مربوط محسوب می‌شوند.
- در ایران، هنوز توجهی به ایجاد و شکل‌گیری آرشیوهای دانشگاهی نشده است.
- مرکز آثار مفاخر و اسناد دانشگاه فردوسی مشهد، شاید گام مؤثری برای ایجاد این آرشیوها و توجه بیشتر به ضرورت وجود آن‌ها باشد!

پی‌نوشتها

- 1- Libraries, Archives and Museum.
- 2- Magara, Elisam (2006). The place of 'Library, Archives and Museum' in the

25- Ash Olean Museum.

منابع دیگر:

1. Maher, William J.(2004). Possibilities and Roles for SUV in the ICA and the Profession... 21 August 2004.
2. <http://www.oua.ox.ac.uk>
3. [http://policies.html\(2008/04/06;30](http://policies.html(2008/04/06;30)
[http://en.wikipedia.org\(2008/04/04;18;30](http://en.wikipedia.org(2008/04/04;18;30)
4. <http://archives.mcgill.ca> (2008/0418)
5. <http://hul.harvard.edu> (2008/04/04
6. [http://um.ac.ir\(2008/04/25](http://um.ac.ir(2008/04/25)
[http://library.ut.ac.ir\(2008/04/25\)](http://library.ut.ac.ir(2008/04/25)

19- The Harvard Museum of Natural History.

20- The Harvard University Herbaria.

21- The Museum of Comparative Zoology.

22- The Harvard Mineralogical Museum.

23- The Carpenter Center for the Visual Arts.

۲۴- علاوه بر این منابع، منابع تمام متن اطلاعاتی دانشگاه هاروارد، شامل منابع مرجع تاریخی هاروارد - رادکلیف نیز جزو منابع این آرشیو است (در سال ۱۹۹۹م. کالج رادکلیف - که در سال ۱۸۷۹م. تأسیس شده بود و مختص زنان بود - به دانشگاه هاروارد پیوست).

